

Jarosław Stalenga, Jan Kuś

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

ROLNICTWO EKOLOGICZNE W EUROPIE I POLSCE*

Wstęp

Od kilkudziesięciu lat obserwuje się wyraźny wzrost zainteresowania rolnictwem ekologicznym i żywnością produkowaną metodami ekologicznymi. Najważniejszymi czynnikami stymulującymi ten wzrost jest szereg negatywnych zjawisk, które zaistniały w rolnictwie krajów rozwiniętych gospodarczo. Do nich zaliczyć można (5):

- nadprodukcję artykułów żywnościowych, a w konsekwencji tego spadek ich cen i opłacalności produkcji;
- nasilające się ujemne oddziaływania rolnictwa na środowisko przyrodnicze (zmniejszanie się bioróżnorodności, zanieczyszczenie wód gruntowych i powierzchniowych – głównie związkami azotu i fosforu, niekorzystne zmiany w krajobrazie rolniczym itp.);
- spadek zaufania konsumentów do jakości surowców żywnościowych produkowanych intensywnymi metodami w następstwie zagrożenia BSE, skażenia produktów żywnościowych dioksynami, GMO itp.

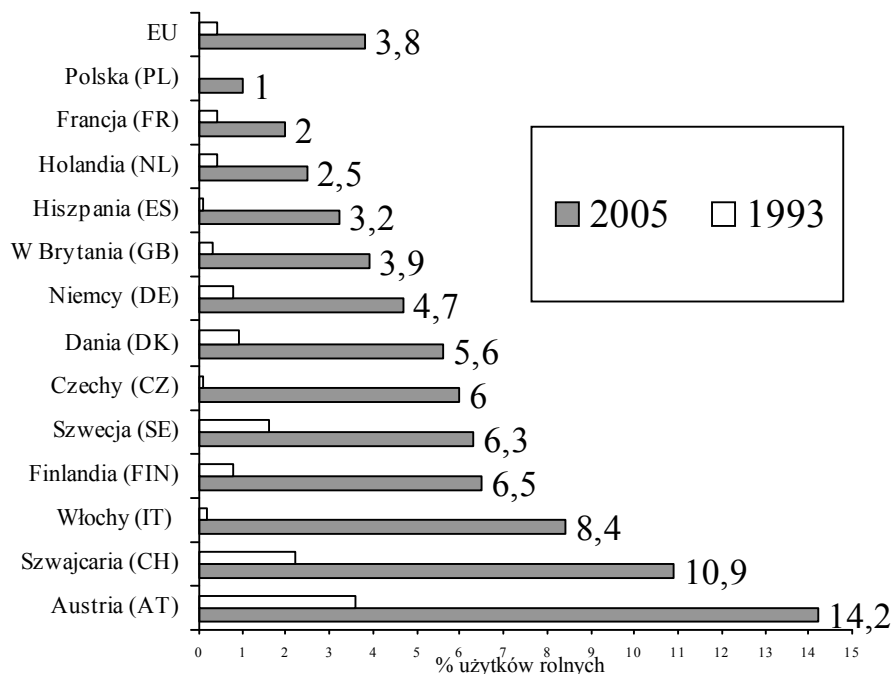
Status rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej od początku lat 90. został uregulowany ustawowo i wprowadzono odpowiednie dotacje do tego sposobu produkcji. Integracja Polski z UE istotnie zwiększyła zainteresowanie tym sposobem gospodarowania, przede wszystkim ze względu na wysokie subwencje, a także lepsze możliwości zbytu żywności produkowanej metodami ekologicznymi.

Rolnictwo ekologiczne w Europie

Powierzchnia użytków rolnych wykorzystywanych przez gospodarstwa ekologiczne w krajach UE zwiększyła się z ok. 0,7 mln ha w 1993 r. do 6,3 mln ha w 2005 r. (7, 10). Oznacza to, że w analizowanym okresie wzrosła ona prawie 10-krotnie (rys. 1). W sumie w powiększonej UE w 2005 r. gospodarstwa ekologiczne wykorzystywały 3,8% ogółu użytków rolnych (rys. 1).

---

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 2.3 w wieloletnim programie IUNG-PIB

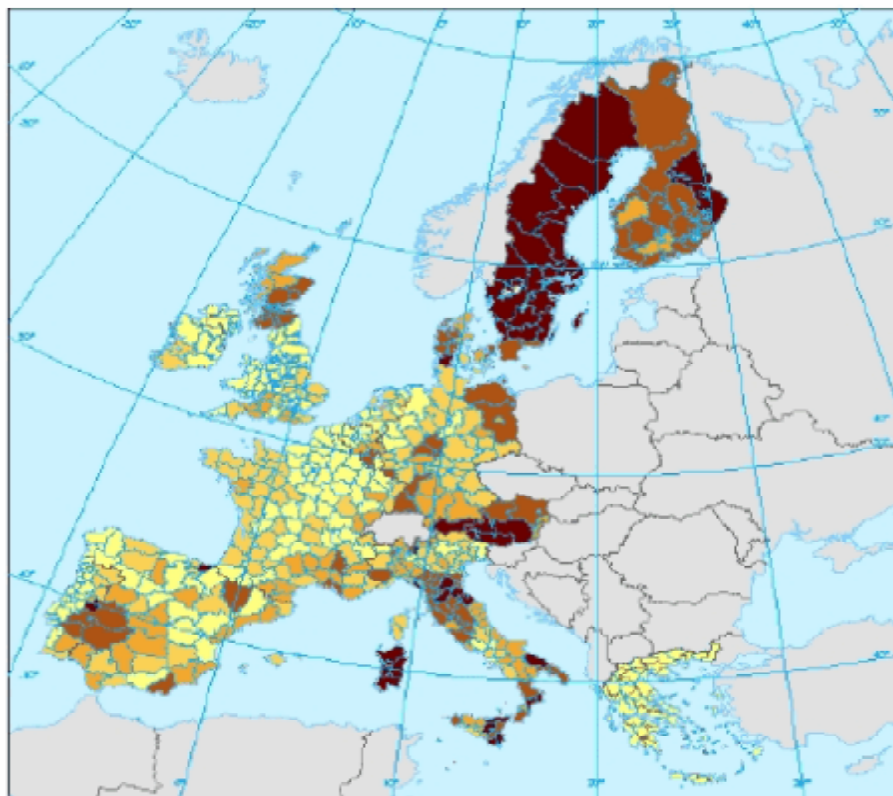
Rys. 1. Udział (%) powierzchni gospodarstw ekologicznych w całkowitej powierzchni UR w wybranych krajach Europy w 1993 i w 2005 r.

Źródło: Organic farming..., 2005 (7).

Należy zauważyć, że w krajach o gorszych warunkach przyrodniczych (Austria, Włochy, Szwecja, Finlandia) praktyczne znaczenie rolnictwa ekologicznego jest większe, gdyż gospodarstwa ekologiczne wykorzystują 6-14% UR (7); (rys. 1). Natomiast w krajach posiadających korzystniejsze warunki siedliskowe do intensywnej produkcji rolnej (Francja, Holandia, zachodnie Niemcy) znaczenie rolnictwa ekologicznego jest mniejsze (rys. 2). Wynika to stąd, iż wsparcie finansowe tego sposobu gospodarowania ma szczególnie duże znaczenie dla rolników gospodarujących w gorszych warunkach i uzyskujących niższą wydajność roślin, gdzie efektywność intensywnej produkcji jest mniejsza. Natomiast w korzystnych warunkach siedliskowych intensywny sposób gospodarowania jest konkurencyjny w stosunku do stosowanego w rolnictwie ekologicznym.

Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Do roku 1998 rozwój rolnictwa ekologicznego był bardzo powolny, gdyż ten sposób gospodarowania nie korzystał z żadnego wsparcia finansowego ze strony państwa, a możliwości uzyskania wyższej ceny zbytu za jego produkty były ograniczone, z uwagi na słabą organizację rynku. W 1998 r. kontrolą były objęte 182 gospodarstwa rolni-

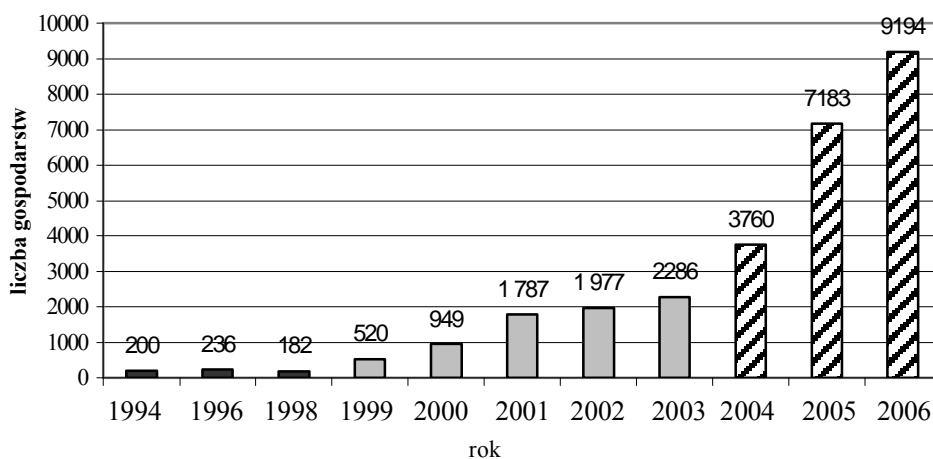
Rys. 2. Udział (%) powierzchni przeznaczanej pod produkcję ekologiczną w całkowitej powierzchni UR w EU w 2000 r.

Źródło: Organic farming..., 2005 (7).

cze, które wykorzystywały około 5,5 tys. ha UR. Po wprowadzeniu w 1998 r. dotacji do kosztów kontroli gospodarstw oraz w 1999 r. dopłat bezpośrednich do powierzchni upraw, a następnie po ustawowym uregulowaniu statusu rolnictwa ekologicznego odnotowano szybszy jego rozwój (rys. 3).

Jednak wyraźny wzrost zainteresowania ekologicznym sposobem gospodarowania nastąpił dopiero po integracji Polski z UE. Wspólna Polityka Rolna UE umożliwiła znaczne wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego w ramach Programu Rolnośrodowiskowego, będącego elementem PROW (Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich). W konsekwencji w 2004 r. kontrolowanych gospodarstw ekologicznych było 3760, zaś w 2006 r. już 9194 (rys. 3), czyli ponad dwa razy tyle i według wstępnych danych zajmowały one ok. 1,3% powierzchni UR kraju (8, 9).

W UE gospodarstwa ekologiczne, pomimo mniejszych o około 20-30% plonów, uzyskują zbliżone dochody do gospodarstw konwencjonalnych. Jest to możliwe przede wszystkim dzięki wyższym cenom uzyskiwanym za ziemiopłody (6). Analizy rynkowe wskazują na wyraźny wzrost zapotrzebowania na żywność ekologiczną w UE. Nato-

Rys. 3. Kontrolowane gospodarstwa ekologiczne w Polsce w latach 1994–2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: „Rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2004 roku” (8) oraz „Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce” (9).

miast w Polsce rynek żywności ekologicznej dopiero się tworzy, a czynnikami utrudniającymi jego rozwój są: duże rozproszenie gospodarstw, mała skala produkcji towarowej utrudniająca utrzymanie ciągłości zaopatrzenia, niski poziom dochodów dużej części konsumentów oraz zniekształcony obraz rolnictwa ekologicznego w świadomości społeczeństwa (11).

Powierzchnia gospodarstw. W Polsce, w powszechnym odczuciu, rolnictwo ekologiczne jest błędnie traktowane jako prymitywny sposób gospodarowania, zachowujący dotychczasową strukturę agrarną i zacofaną infrastrukturę techniczną obszarów wiejskich. Faktycznie, rolnictwo ekologiczne jest zdecydowanie trudniejsze od tradycyjnego sposobu gospodarowania, wymaga bowiem lepszego przygotowania zawodowego rolnika, dobrego wyposażenia gospodarstw w sprzęt techniczny i dobrej organizacji produkcji (3-5). Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, że przeciętna wielkość kontrolowanych gospodarstw ekologicznych w 2005 r. wynosiła ok. 28 ha, czyli ponad 3-krotnie przewyższała średnią powierzchnię indywidualnego gospodarstwa w kraju (tab. 1). Drobne gospodarstwa ekologiczne (do 5 ha) stanowią około 19% ogółu kontrolowanych gospodarstw, natomiast w ogólnej liczbie gospodarstw w kraju ich udział wynosi ponad 73% (8). Oznacza to, że drobne, słabo zmechanizowane gospodarstwa mogą prowadzić produkcję ekologiczną jedynie po zorganizowaniu się w grupy producentów, które będą wspólnie sprzedawać ziemiopłody i grupowo wykorzystywać sprzęt techniczny. Podobna prawidłowość występuje także w krajach UE, gdzie w 2003 r. przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiła 15 ha, a gospodarstw ekologicznych średnio około 40 ha (7).

Struktura użytkowania gruntów. Należy zauważyć, iż gospodarstwa ekologiczne (tab. 2) w porównaniu z tradycyjnymi wyróżniają się ponad dwukrotnie większym udziałem trwałych użytków zielonych (8). Teoretycznie należałoby uznać to za cechę

korzystną, gdyż integralną częścią gospodarstwa ekologicznego powinna być powiązana z nim produkcja zwierzęca.

Okazuje się jednak, że dużo większy udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytkowania gruntów związany jest z pojawieniem się licznej grupy gospodarstw ekologicznych posiadających duże powierzchnie ekstensywnych łąk i pastwisk. W gospodarstwach tych z reguły brak jest jakiegokolwiek produkcji zwierzęcej. Postępowanie takie jest podyktowane przede wszystkim chęcią uzyskania dotacji, ponieważ gospodarowanie na trwałych użytkach zielonych jest zdecydowanie łatwiejsze niż na gruntach ornych.

W strukturze zasiewów gospodarstw ekologicznych zdecydowanie większy jest udział plantacji jagodowych (tab. 2); (8). Okazuje się, że dominującą część powierzchni w tej kategorii upraw zajmują ekstensywne plantacje aronii oraz innych niskonakładowych upraw. Natomiast udział towarowych, wysokonakładowych plantacji jagodowych jest niewielki i związany przede wszystkim z grupą kilkuset gospodarstw, położonych głównie w województwach: lubelskim, świętokrzyskim i podkarpackim. Gospodarstwa te wyspecjalizowały się w produkcji owoców miękkich (truskawka, malina, porzeczka), a wyprodukowany surowiec eksportowany jest (przeważnie w postaci mrozonek) głównie na rynki „starych” krajów UE.

Tabela 1

Struktura obszarowa (%) kontrolowanych gospodarstw ekologicznych i gospodarstw ogółem w kraju (2004 r.)

Wyszczególnienie	Średnia powierzchnia gospodarstwa (ha)	Powierzchnia gospodarstwa (ha)					
		<5	5-10	10-20	20-50	50-100	>100
Gospodarstwa ekologiczne	28	19	25	26	18	7	5
Gospodarstwa ogółem w kraju	9	73	14	9	3,3	0,5	0,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2004 r. (8).

Tabela 2

Struktura użytkowania gruntów (%) w gospodarstwach ekologicznych oraz gospodarstwach ogółem w kraju i UE (2004 r.)

Wyszczególnienie	Uprawy rolnicze	Warzywa	Sady	Plantacje jagodowe	Łąki i pastwiska
Gospodarstwa ekologiczne	51,0	1,0	1,9	2,1	44,0
Średnio w kraju	76,0	1,0	1,5	0,5	21,0
Średnio w UE	40,0	16,0			44,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2004 r. 2005 (8) oraz Organic farming in the European Union. Facts and figures (7).

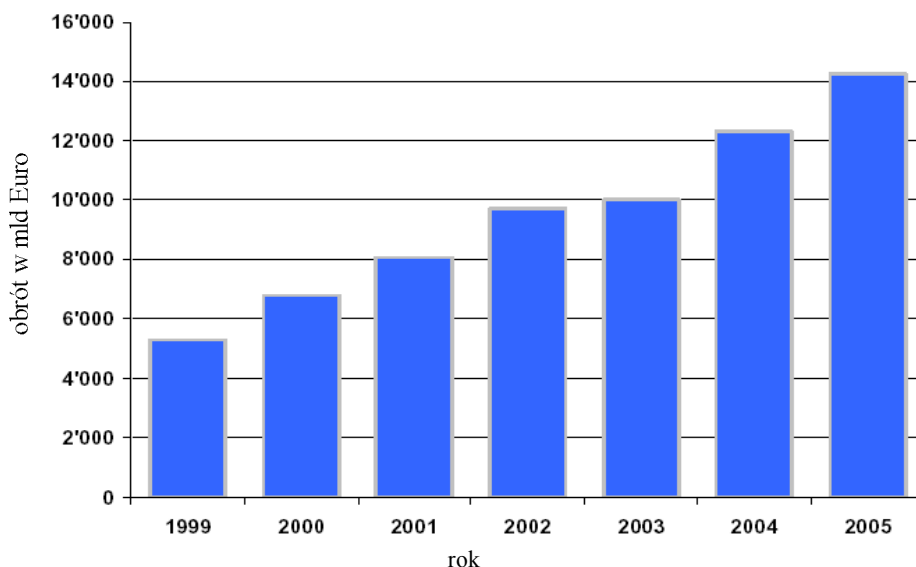
Rynek produktów rolnictwa ekologicznego

W 2006 r. światowa sprzedaż produktów ekologicznych wynosiła ok. 40 mld USD (10). Od 1997 r. wartość sprzedaży w tym sektorze wzrosła prawie trzykrotnie. Głównym rynkiem produktów ekologicznych są Unia Europejska i USA, które w 2005 r. miały w nim równy (po ok. 45%) udział. W 2005 r. w Unii Europejskiej rynek produktów rolnictwa ekologicznego wzrósł aż o 14% w porównaniu ze stanem w roku poprzednim, a wielkość tego rynku szacowana była na ok. 14 mld Euro (rys. 4). Rynek produktów ekologicznych w UE jest dobrze rozwinięty i zorganizowany, dzięki temu jest tam możliwy zbyć prawie całej produkcji towarowej po ewidentnie wyższych cenach niż za żywność produkowaną metodami konwencjonalnymi.

Spośród krajów Unii Europejskiej Niemcy posiadały zdecydowanie największy (23%) udział w rynku żywności ekologicznej. Ponadto znaczącym konsumentem tej żywności były Wielka Brytania, Włochy i Francja (rys. 5).

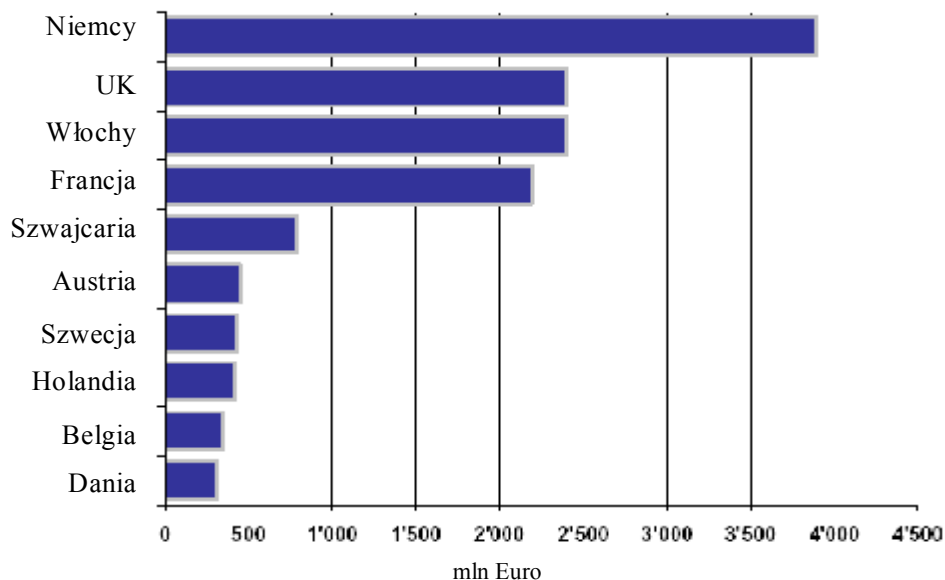
W przeliczeniu na 1 mieszkańca zdecydowanie najwięcej na żywność ekologiczną wydawano w Szwajcarii (ponad 100 Euro rocznie), zaś o połowę mniej na ten cel przeznaczal mieszkaniec Danii, Austrii, Szwecji oraz Niemiec (rys. 6).

Należy zauważyć, że choć udział powierzchni przeznaczonej pod produkcję ekologiczną w całości użytkowanych gruntów w kilku krajach Europy przekraczał już 6%, a w Austrii i Szwajcarii nawet 10%, to udział rynku żywności ekologicznej w całości rynku danego kraju (z wyjątkiem Szwajcarii) nie przekraczał 4% (rys. 7). Liczby te odzwierciedlają aktualny obraz rolnictwa ekologicznego, które charakteryzuje się du-

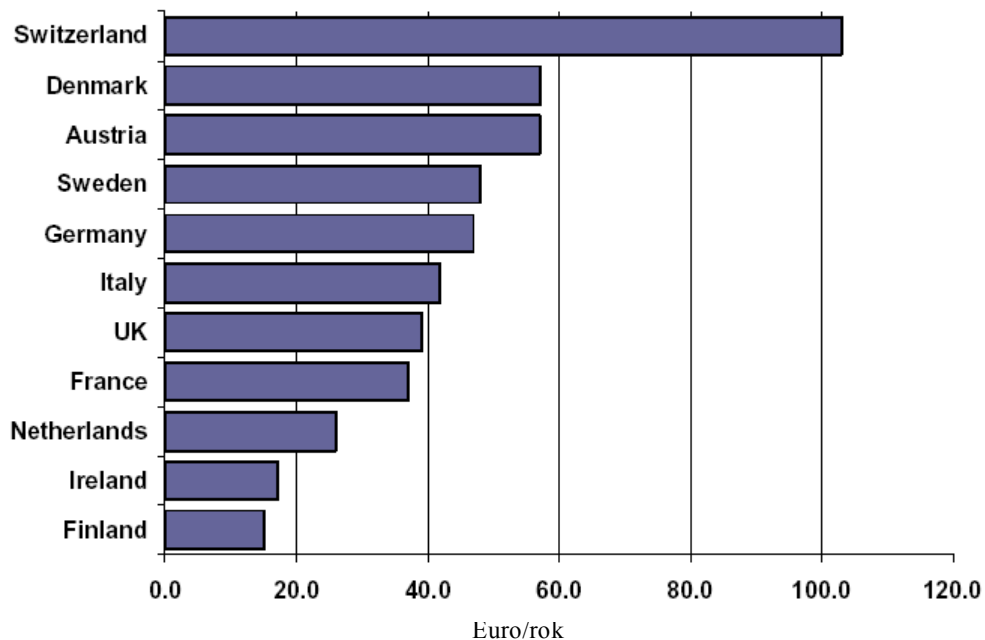
Rys. 4. Rozwój rynku żywności ekologicznej w Unii Europejskiej

Źródło: Willer H., Youssefi M., 2007 (10)

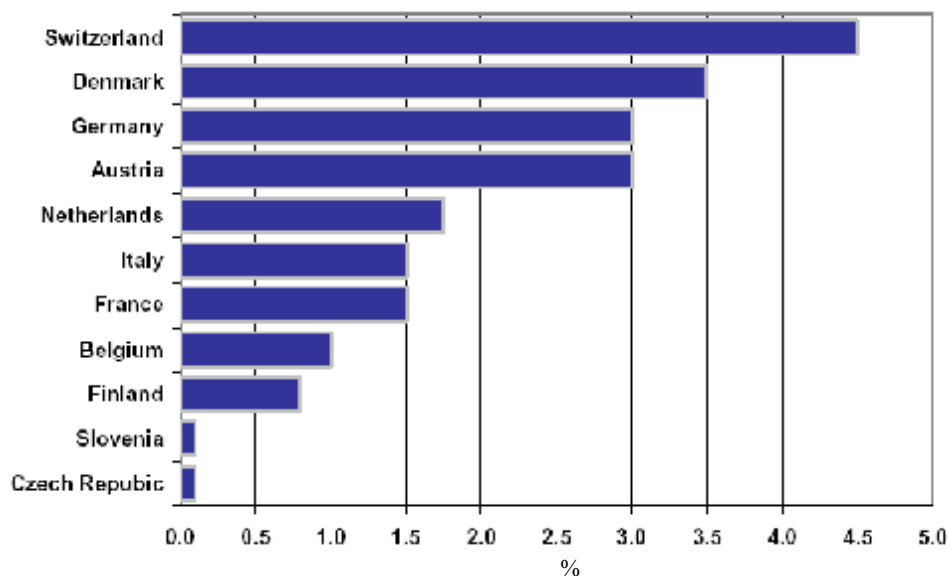
Rys. 5. Wielkość rynku żywności ekologicznej (w mln Euro) w wybranych krajach Europy w 2005 r.

Źródło: Willer H., Youssefi M., 2007 (10).

Rys. 6. Wydatki na żywność ekologiczną (Euro/rok) w wybranych krajach Europy w 2005 r. w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Źródło: Willer H., Youssefi M., 2007 (10).

Rys. 7. Udział rynku żywności ekologicznej (%) w całości rynku żywnościowego w wybranych krajach Europy w 2005 r.

Źródło: Willer H., Youssefi M., 2007 (10).

zym udziałem bardzo ekstensywnych gospodarstw, z reguły nie zainteresowanych produkcją na rynek.

Podsumowanie

W Polsce istnieją duże potencjalne możliwości rozwoju rolnictwa ekologicznego. Można zakładać, że w okresie kilku najbliższych lat udział powierzchni użytków rolnych wykorzystywanych przez gospodarstwa ekologiczne może przekroczyć 4-5%, czyli osiągnąć poziom zbliżony do występującego obecnie w krajach UE. Należy stwierdzić, iż obserwowanemu w ostatnich kilku latach w Polsce intensywnemu wzrostowi powierzchni użytkowej ekologicznie nie towarzyszy wzrost produkcji towarowej. Wciąż brak jest mechanizmów zachęcających, zwłaszcza dużych producentów rolnych, do towarowej produkcji ekologicznych surowców żywnościowych. Prowadzona w mediach od 2006 r. kampania promocyjna żywności ekologicznej wygenerowała na rynku pewien popyt na tego rodzaju żywność. Popyt ten tylko w bardzo skromnym zakresie asortymentowym (obejmującym głównie produkty zbożowe, soki, przetwory owocowo-warzywne i produkty zielarskie) może być zaspokojony przez polskich producentów i przetwórców surowców ekologicznych. Na rynku wyraźnie odczuwalny jest brak krajowych produktów pochodzenia zwierzęcego, świeżych warzyw i owoców, tłuszczów roślinnych itd. W konsekwencji wiele nowo powstałych sklepów i dystrybutorów oferujących żywność ekologiczną importuje ją, co dodatkowo pogłębia i tak z założenia istniejącą różnicę cenową między produktami ekologicznymi i otrzymanymi

metodami konwencjonalnymi. W efekcie zawęża się i tak skromny krąg potencjalnych konsumentów żywności ekologicznej.

Należy podkreślić, iż na wspólnym rynku UE polskie gospodarstwa mogą być konkurencyjne w bardziej pracochłonnej produkcji ekologicznej. W systemie tym można uzyskać stosunkowo duże plony, często zdecydowanie większe od przeciętnych uzyskiwanych w Polsce, które będą jednak niższe niż w gospodarstwach prowadzonych intensywnie. Należy odnotować, iż w kraju istnieje już duża, prężnie działająca grupa kilkuset gospodarstw ekologicznych wyspecjalizowanych w produkcji owoców miękkich i warzyw, które, głównie w postaci mrożonek, eksportowane są do krajów Europy Zachodniej i USA. Gospodarstwa te położone są przede wszystkim w województwach lubelskim, świętokrzyskim i podkarpackim, czyli w regionach charakteryzujących się dużymi zasobami ludzkimi na obszarach wiejskich.

Analizując perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego na świecie warto odnotować wysuwaną w ostatnich latach hipotezę konwencjonalizacji tego systemu rolniczego, tzn. upodabniania się rolnictwa ekologicznego do konwencjonalnego (2). Twórcy tej hipotezy podkreślają, że mechanizmy rynkowe są uniwersalne i działają jednakowo na każde gospodarstwo, niezależnie w jakim systemie jest prowadzone. Częściowym potwierdzeniem tej hipotezy jest obserwowana w rolnictwie ekologicznym postępująca koncentracja ziemi (powiększanie areału gospodarstw), mechanizacja oraz specjalizacja produkcji rolniczej. Jednak niektórzy autorzy podkreślają, że konwencjonalizacja służyła w kontekście zmian organizacyjno-strukturalnych rolnictwa ekologicznego, w mniejszym jednak zakresie dotyczy samych rolników ekologicznych i ich motywacji (1). W perspektywie najbliższych lat należy spodziewać się także coraz głębszej „ekologizacji” rolnictwa konwencjonalnego, które w wielu elementach przypominać będzie system rolnictwa ekologicznego. Przykładem takich zmian może być coraz szersze wykorzystywanie biologicznych środków w konwencjonalnej ochronie roślin, czy stosowanie naturalnych preparatów poprawiających właściwości gleby.

Podsumowując, należy podkreślić, iż wciąż istotnym czynnikiem decydującym o rozwoju europejskiego rolnictwa ekologicznego, zwłaszcza w krajach o słabo zorganizowanym rynku, takich jak np. Polska, pozostaje cały system dotacji funkcjonujących w ramach programów rolnośrodowiskowych, których najważniejszym celem jest utrzymanie lub poprawa jakości środowiska przyrodniczego na obszarach wiejskich, poprzez wspieranie przyjaznych środowisku metod produkcji rolniczej.

Literatura

1. B e s t H.: Are the motives of recent adopters in line with the conventionalisation hypothesis? Proceedings of the European Joint Organic Congress. Odense, Denmark, May 30-31, 2006, 158-159.
2. G u t h m a n J.: The trouble with „Organic Lite” in California: a rejoinder to the „conventionalisation” debate. *Sociologia Ruralis*, 2004, **44**: 301-316.

3. K r a s o w i c z S.: Analiza i ocena gospodarstw ekologicznych, integrowanych i tradycyjnych w rejonie Polski północno-wschodniej na tle warunków przyrodniczych i ekonomiczno organizacyjnych. IUNG Puławy, 1996, ser. **H(11)**.
4. K u ś J.: Systemy gospodarowania w rolnictwie - rolnictwo ekologiczne. Mat. szkol., 45/95, IUNG Puławy, 1995.
5. K u ś J., S t a l e n g a J.: Rolnictwo ekologiczne – alternatywny sposób wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa w Polsce. Pam. Puł., 2003, **132**: 263-270.
6. O f f e r m a n n F., N i e b e r g H.: Economic performance of organic farms in Europe (Organic farming in Europe: Economics and Policy: 5). Stuttgart-Hohenheim, 2000.
7. Organic farming in the European Union. Facts and figures. Report DG Agri EU, November 2005.
8. Rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2004 roku. IJHARS, 2005.
9. Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. IJHARS, 2007.
10. W i l l e r H., Y u s e f i M. (Eds): The world of organic agriculture statistics and emerging trends 2007. International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). DE-Bonn and Research Institute of Organic Agriculture, FiBL, CH-Frick, 2007.
11. Ż a k o w s k a - B i e m a n s S.: Czynniki warunkujące rozwój popytu na żywność w opinii polskich konsumentów. (W): Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. PIMR Poznań, 2005, 320-328.

Adres do korespondencji:

dr Jarosław Stalenga
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. (081) 886 34 21 w. 290
e-mail: stalenga@iung.pulawy.pl